

R E C E N Z J E

ANNA N. WILK

Uniwersytet Opolski

Wanda Laszczak, *W kręgu kultury Bogocześnictwa.**Studia zebrane o świętej Matce Marii (Skobcowej),*

Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2015, 371 s.

W 2015 roku minęło siedemdziesiąt lat od śmierci wyjątkowej Rosjanki, wszechstronnie utalentowanej artystki, myślicielki oraz prawosławnej mniszki i świętej — Matki Marii Skobcowej (1891–1945), zamordowanej w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück za przekonania i bezinteresowną pomoc Żydom. Jej idee, myśl filozoficzno-religijna oraz dorobek plastyczno-literacki przetrwały do czasów współczesnych jako źródło inspiracji dla nowych pokoleń myślicieli, badaczy i twórców. Aby upamiętnić rocznicę jej śmierci, ukazały się trzy publikacje stanowiące pokłosie polskich badań nad życiem i twórczością Matki Marii: recenzowana monografia Wandy Laszczak *W kręgu kultury Bogocześnictwa. Studia zebrane o świętej Matce Marii (Skobcowej)*, a także dwie prace sławistów z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego — trzyczęściowe opracowanie *Matka Maria (Nie ma życia bez cierpienia, cz. I, Chcę wejść we wszystkie niepokoje ziemi..., cz. II oraz Kocham rozpalony grzechem świat, cz. III)* pod red. Iwony Anny Ndiaye i Grzegorza Ojcewicza (Olsztyn 2015) oraz bogate kompendium autorstwa Dominiki Anny Myślak i Grzegorza Ojcewicza, *Stara dusza. Fenomen Matki Marii (Skobcowej). Badania i materiały* (Szczytno 2016). Należy również wspomnieć, że Ksenia Kriwoszeina — rosyjska malarka, poetka i niestrudzona badaczka biografii Skobcowej, mieszkająca od wielu lat w Paryżu, w rocznicę śmierci prawosławnej świętej opublikowała obszerną książkę *Мать Мария (Скобцова). Святая наших дней* (Moskwa 2015, 696 s.), w której zawarła rezultaty własnych studiów i wypowiedzi innych ekspertów o spuściźnie Skobcowej oraz wiele cennych i dotychczas nieznanych materiałów, wydobytych z trudno dostępnych zasobów archiwalnych.

Wanda Laszczak, autorka omawianej monografii, od lat prowadzi badania dotyczące artystycznego, publicystycznego i duchowego dorobku Matki Marii. Od 2002 do 2015 roku opublikowała ponad dwadzieścia artykułów, a w 2007 roku ukazała się jej książka — *Życie znaczy „kroczyć po wodzie”. Studia o Matce Marii. Część pierwsza*, która została z uznaniem przyjęta i oceniona przez Grzegorza Ojcewicza (zob. *Życie znaczy „kroczyć po wodzie”. Studia o Matce Marii. Część pierwsza*, Opole 2007, „Slavia Orientalis” 2009, nr 1, s. 79–82), tłumacza wierszy Skobcowej oraz — jak już

wspomniałam — autora i redaktora wielu prac naukowych poświęconych tej niezwyklej Rosjance (warto wspomnieć, że w przyszłym roku ukaże się kolejna książka tego badacza — *Proste prawdy. Misteria świętej Matki Marii [Skobcowej] i inne utwory*). Nowa książka Wandy Laszczak stanowi nie tylko kontynuację jej studiów nad życiem, myślą filozoficzną i twórczością artystyczną Matki Marii, ale jest także cennym i oryginalnym wkładem do polskich badań nad emigrantologią Słowian.

Książka *W kręgu kultury Bogoczołwieczeństwa* to wieloaspektowa praca o Skobcowej, obejmująca biografię świętej (kanonizowanej w 2004 roku), jej drogę do „Bogoczołwieczeństwa”, analizę jej niezwykle zróżnicowanego pod względem gatunkowym dorobku literackiego (wiersze, poematy, opowiadania hagiograficzne, opowieści, misteria), omówienie twórczości plastycznej (rysunki, akwarele, ikony, wycinanki z papieru, hafty), publicystycznej oraz filozoficzno-religijnej, na tle przemian kulturowo-historycznych: Srebrnego Wieku, I wojny światowej, rewolucji bolszewickiej, „pierwszej fali” emigracji Rosjan, II wojny światowej, których świadkiem oraz uczestnikiem była Matka Maria.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym *W nurcie życia* zawarta jest staranna rekonstrukcja biografii autorki *Rosyjskiej równiny*, od okresu dzieciństwa oraz młodości w burzliwych czasach pokolenia Błoka, Iwanowa, Achmatowej i innych przedstawicieli życia kulturalno-artystycznego pierwszej połowy XX wieku, do złożenia ślubów zakonnych w wieku dojrzałym, w okresie emigracyjnym. Dominantą jest opis przemiany duchowej pisarki: przejście od młodej „marnotrawnej intelektualistki” — jak sama siebie określała w późniejszym okresie życia — w „człowieka przebóstwionego”, który zapoznał się z „pełną” (jak wspominała w esejach filozoficzno-religijnych) i ostateczną prawdą na swój temat. W konsekwencji, 16 marca 1932 roku Jelizawieta Skobcowa złożyła śluby zakonne i już jako Matka Maria oddała się niestrudzonej pracy na rzecz wielu różnorodnych zaangażowań społecznych i poświęcania się dla innych, aż po kres życia. Badaczka analizuje tu także źródła inspiracji religijnej Matki Marii (żywoty pierwszych pustelników chrześcijańskich, jurodztwo, pisma teologiczne Izaaka Syryjczyka), rozwija także tezę o wpływie myśli indyjskiego noblisty Rabindranatha Tagorego na światopogląd Skobcowej.

Rozdział *W kręgu monastycyzmu* koncentruje się na osobliwej i nieznannej dotychczas ortodoksyjnemu prawosławiu koncepcji „monastycyzmu w świecie” jako formy życia zakonnego nie podług określonej reguły za murami klasztoru, lecz polegającej na wolnym służeniu ludziom cierpiącym, bezradnym życiowo i zagubionym. Omawiając wizję życia zakonnego, jaką Matka Maria oferowała współczesnemu sobie światu, Wanda Laszczak pisze: „[...] walka z własnymi słabościami to dla niej za mało, przestrzeganie reguły modlitwnej nie wystarcza, nie zadowala też sama praktyka dobroczynna [...], wytycza nową perspektywę aksjologiczną, w której muszą zostać uwzględnione, na zasadzie umiejętnego skorelowania, wartości duchowe

oraz społeczne, mające prowadzić do odrodzenia chrześcijańskiego modelu życia według pryncypiów ewangelicznych” (s. 108). Badaczka podkreśla, że w imię powyższej idei święta łączyła pracę społeczną z duchową — założyła m.in. pensjonat i stołówkę dla swoich podopiecznych oraz przyczyniła się do powstania stowarzyszenia „Prawosławna Sprawa”, realizującego cele społeczne, religijne i oświatowo-kulturalne w parafiach prawosławnych. Do koncepcji „monastycyzmu w świecie” wraca Matka Maria w wielu swoich wypowiedziach, zarówno publicystycznych, jak i artystycznych — w artykułach, traktatach, esejach, w cyklu opowiadań hagiograficznych *Duchowe żniwa* oraz w misterium *Anna*. Z ogromu dorobku literacko-publicystycznego Skobcowej wyłania się obraz drogi zakonnej zgodnej z duchem Ewangelii: „miłość do człowieka jest wyrazem miłości do Boga; miłość do Boga nie może istnieć bez miłości do człowieka” (s. 143).

W centrum następnego rozdziału zatytułowanego *Bóg — człowiek — świat* znajdują się rozważania o Bożej filozofii życia i dziejów. Badaczka na wstępie analizuje poemat Skobcowej *Pięćdziesiątnica*, przedstawiając go jako poetycką prezentację poglądów filozoficzno-religijnych rosyjskiej mniszki na temat człowieka i jego przeznaczenia. Przywołany utwór Skobcowej to jej autorskie *credo* wyboru drogi wiary, drogi nakreślonej przez myśl przewodnią: „nowa bliskość ze wszystkim” (s. 163). Równie interesującym fragmentem książki jest geneza idei Sofii Mądrości Bożej w poezji i dorobku literacko-publicystycznym prawosławnej świętej. Skobcowa, zainspirowana światopoglądem rosyjskich myślicieli prawosławnych — Aleksieja Chomiakowa, Fiodora Dostojewskiego, Władimira Sołowiowa, Siergieja Bułgakowa i Nikołaja Bierdiajewa — była gorącą orędowniczką tego systemu myślowego, będącego dla niej nie tylko źródłem inspiracji intelektualnej, ale i programem życia zakonnego („Szczyt bogomacierzyńskiej relacji to ujrzenie w drugim człowieku Boga i Syna [...]” — M. Skobcowa, *O naśladowaniu Matki Bożej*, s. 186). Sofianiczny wymiar liryki świętej wyraża się w pochwalie „Bogoczłowieczeństwa” oraz w jej afirmacji nieustannego wysiłku praktykowania dekalogu w myślach i pracy ludzkiej.

W rozdziale *Rosja — Europa — Izrael* Wanda Laszczak analizuje twórczość publicystyczno-literacką Jelizawety Skobcowej (a po ślubach zakonnych Matki Marii), która powstała na emigracji (w latach 1920–1941), gdy „[c]ierpienia osobiste pisarki, obrazy spustoszenia moralnego narodu i zrujnowanej ojczyzny oraz sprofanowanej kultury nie pozwalały na obczyźnie o sobie zapomnieć” (s. 221). W swoich pracach artystyczno-publicystycznych Matka Maria opisuje również realia systemów totalitarnych (komunizmu, faszyzmu i rasizmu) i ocenia je jako zło, które „jest obrazem anty-Cerkwi, jest znakiem ostatecznego zerwania związku między Kościołem Chrystusowym a światem” (s. 236). Święta negatywnie ocenia również europejską demokrację, gdyż „przygnębiała [ona — A.N.W.] swoim brakiem wyrazistości duchowej” (s. 248). Jej poglądy znalazły odzwierciedlenie w licznych wykładach, seminariach, artykułach, esejach. Są to między

innymi następujące utwory: opowieści *Rosyjska równina. Kronika naszych dni* (*Равнина русская. Хроника наших дней*, 1924) i *Klim Siemionowicz Baryńkin* (*Клим Семенович Барынькин*, 1925), artykuły *Studia nad Rosją* (*Изучение России*, 1927), *Rosyjskie powołanie mesjańskie* (*Российское мессианское призвание*, 1931), *Nasza epoka* (*Наша эпоха*, rok nieznany), *Obraz świata* (*Картина мира*, 1939), *Rozmyślenia o losach Europy i Azji* (*Размышления о судьбах Европы и Азии*, 1941).

Ostatni rozdział monografii — *Myśliciele rosyjscy* — dotyczy artykułów filozoficzno-religijnych Skobcowej na temat poglądów najwybitniejszych słowianofilów XIX wieku, którzy pomogli w ukształtowaniu jej tożsamości filozoficznej. W czasach emigracyjnych Matka Maria publikowała swoje prace w wielu czasopismach, między innymi takich jak: „Путь” „Круг” „Воля России” „Современные записки”, „Вестник РСХД” czy w **periodyku „Православное дело”, który sama założyła w 1939 roku. W omawianym rozdziale Wanda Laszczak przywołuje najcenniejsze uwagi Skobcowej, dotyczące idei soborowości Aleksieja Chomiakowa („soborowości — wspólnoty ludzkiej tworzącej ‘jedność w wielkości’, zespolonej wewnętrznie duchem miłości człowieka do człowieka i człowieka do Boga” — s. 287), ludzkiej wolności w twórczości Fiodora Dostojewskiego oraz jego przewidywań na temat bogonośności ludu rosyjskiego, a także znaczenie historiozofii Władimira Sołowiowa w filozofii europejskiej i jego koncepcję „Bogoczołwieczeństwa”.**

Recenzowana praca zawiera specjalny dodatek — *Aneks translatorski*, w którym polski czytelnik ma możliwość zapoznania się z dziełem Matki Marii — misterium *Anna*. Ten religijny dramat oraz cytowane w monografii fragmenty innych utworów prawosławnej świętej zostały przetłumaczone na język polski przez Wandę Laszczak. Przekłady te uzupełniają polskie publikacje o cenne utwory tej intrygującej prawosławnej zakonnicy.

Monografia Wandy Laszczak to dzieło humanisty i skrupulatnego, zafascynowanego analizowanym tematem badacza, oferującego polskiemu odbiorcy własne przemyślenia o złożonych losach prawosławnej pisarki, której życie i działalność wykracza daleko poza obszar prywatności, sensacji, niekiedy skandalu i definiuje zbiór uniwersalnych pytań o człowieka, kulturę, historię, *sacrum* i *profanum*. Publikacja jest wartościową pomocą naukową nie tylko dla badaczy życia świętej, lecz również dla literaturoznawców oraz historyków i religioznawców.